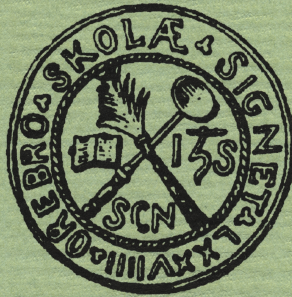

ÖK 2004

ÖREBRO-KAROLINAREN

Nummer 64
2004

ÖK 2004

ÖREBRO-KAROLINAREN

Redaktör:

Olle Vävare

Utgiven av
Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm

Nr 64 2004

Innehåll

Sällskapen Örebro-Karolinas styrelser	4
Förord: Minnen, historier, traditioner	5
Olle Vävare, Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm 80 år	7
Frida Johansson, Kära Karro	10
Leif Lindström, Biblioteksbygge och livskunskap	13
Per-Axel Wiktorsson, Vad ortnamnen berättar om Närke	19
Teddy Brunius, Einar Palme, en örebrokonstnär av rang	29
Något om Karl Emil Widlund	37
Erland Bohlin, Den som spar (papper) han har (ett arkiv)	38
Lars Blomberg, Två hedersledamöter in memoriam	39

*Redaktör: Olle Vävare
Valhallavägen 2 B 191 49 Sollentuna
e-post: vavare@telia.com*

Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm Styrelse 2004

Ordförande

Lars Blomberg
Rådmansgatan 84
113 29 Stockholm
Tel. 08-30 30 57

Skattmästare

S O Johansson
Fyrfatsvägen 23 A
141 59 Huddinge
Tel. 08-778 60 42
fn-olle@swipnet.se

Sekreterare

Rolf Rulander
Fruängsvägen 10
194 52 Upplands Väsby
Tel. 08-590 802 07
rulander@hem.utfors.se

Ledamöter

Elisabeth Ankarcrona
Bengt Ekström
Karin Magnusson
Jan Mårtenson

Årsavgift 100 kronor — Postgirokontonummer 39 49 - 5

Sällskapet Karolinare i Örebro Styrelse 2004-2005

Ordförande

Erland Bohlin
Mejramvägen 32
702 18 Örebro
Tel. 019-33 22 01
erland_bohlin@hotmail.com

Kassör

Bo Engström
Studievägen 9
702 17 Örebro
Tel. 019-611 37 40
bo.engstrom@comhem.se

Sekreterare

Ulf Rasmusson
Sättra Gränd 47
702 28 Örebro
Tel. 019-24 01 24
ulf.rasmusson@swipnet.se

Ledamöter

Lars Carback
Lars Hallmén
Jan Hultgren
Anita Spagnolo

Årsavgift 100 kronor — Postgirokontonummer 493 770 - 7

FÖRORD

Minnen, historia, traditioner

ÅTTIO ÅR är väl inte det främsta av jubileer, men för våra Sällskap är det en tidsrymd värd att uppmärksamma. Troligen hade grundarna av Sällskapet Örebro-Karolinare anno 1924 inte vågat hoppas på att den kamratförening de instiftade skulle leva ännu in på 2000-talet. Grunden för dess verksamhet var ju så enkel som att samla gamla skolkamrater kring den gemenskap som några års skolgång i läroverket skapat. Att en så pass okomplicerad och nästan flyktig idé skulle bära genom många generationer och decennier var nog mer än de vågade tro. Men nu har den hållit i åttio år.

Redan i den festskrift som Sällskapet Örebro-Karolinare utgav 1929 återfinner man funderingar kring framtiden för en sammanslutning av denna speciella karaktär. Sekretären Max Hermelin formulerade dess ändamål så här: ”Ett sällskap som vårt bygger på minnen, historia och traditioner”. Han är dock orolig inför framtiden, eftersom han uppfattar dåtidens radikala tidsanda som ett hot mot dessa värden. Han varnar för ”Funktionälismen”, vars syfte uppfattas innebära ”ett fullständigt underkännande av allt vad tradition heter”. Han vill ändå vara förtröstansfull: ”Måhända kommer senare tiders barn i en avlägsen framtid, trots alla ”-ismer” att uppskatta våra trohjärtade bemödanden att upprätthålla icke allenast traditioner utan goda sådana och i våra efterlämnade papper finna nöje och, som vi hoppas, även en obetvinglig lust att fortsätta vårt arbete. Jag tror det.”

Max trodde rätt. Vi senare tiders barn kan bekräfta det.

DET ÄR OCKSÅ värt begrundan att formerna för denna samvaro kring minnen, historia och traditioner knappast förändrats under decennierna. En trevlig lokal, ett intressant föredrag med anknytning till Karro, Örebro eller Närke och en gemensam måltid som avslutning — det konceptet har hållit genom åren. Vad som tillkommit i verksamheten är dels årsskriften, som började utges 1939, och dels stipendiefonderna. Dessa tillskott har gett sällskapen extra stadga och berättigande utanför mötenas ram.

Som framgår i en artikel i denna årsskrift bildades redan 1920 Föreningen Örebro-Carolinare i Västerås, vars verksamhet numera har upphört. Sällskapet i Stockholm hade alltså en föregångare. Det fick också en efterföljare i Sällskapet Karolinare i Örebro, som i år fyllt jämna 50 år. De två sammanslutningarna har ett medlemstal på närmare 300, vilket inte är dåligt med tanke på den begränsade medlemsbasen. Det är i dess framtida utveckling som en viss oro kan vara berättigad. Allteftersom tiden går krymper skaran av Karro-studenter och -lärare ”av den gamla skolan”. Det har framförts farhågor för att det nutida gymnasiet inte skapar den samhörighet som uppstod när klasserna var sammanhållna och man var klasskamrater i åtta eller nio år. Dagens gymnasium ger alltså inte samma grund för gemenskap som skapades i det klassiska högre allmänna läroverket. Detta försvagar rekryteringen av nya medlemmar i våra studentsällskap.

KANSKE ÄR sådana farhågor obefogade. Kanske sammanslutningar av Karolinare-sällskapens karaktär kan finna nya former för sin verksamhet, former som tilltalar också 2000-talets studentgenerationer. Kan man tänka sig att IT-baserade nätverk och websidor ersätter de traditionella mötesformerna? Kan vården av minnen, historia och traditioner utövas i gemenskap även elektroniskt?

Olle Vävare

Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm 80 år

EN VÅRQVÄLL 1924 — den 15 maj noga räknat — samlades ett 70-tal före detta Karro-elever på Hotell Kronprinsen i Stockholm för att bilda Sällskapet Örebro-Karolinare. Mötet genomfördes under påtaglig entusiasm och god stämning, enligt det referat som återgavs i en festskrift efter de första fem åren. Vid vårmötet 2004 med Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm uppmärksammades naturligtvis detta 80-årsjubileum.

Initiativtagare till mötet på Kronprinsen och därmed till Sällskapets tillblivelse var stadsingenjören i Stockholm *Gustaf Hultquist*, ”en i många avseenden märklig man”. Han var en sångar- och sällskapsbroder av rang som 1909 hade skapat Sveriges Sångarförbund och blivit känd under beteckningen ”Sångargeneralen”. Han såg till att detta förbund fick en riksomfattande anslutning. År 1912 ledde han som förste förbundsdirigent en sångarfest som samlade mer än fyra tusen (!) sångare i en av honom själv konstruerad och byggd sångarhall — med erkänt god akustik — på gården till Engelbrekts folkskola på Valhallavägen.

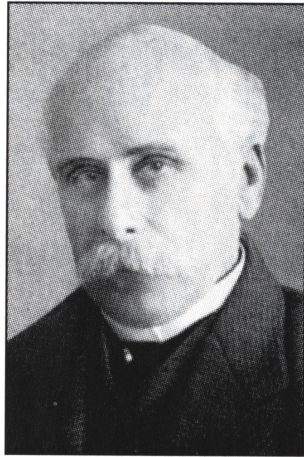
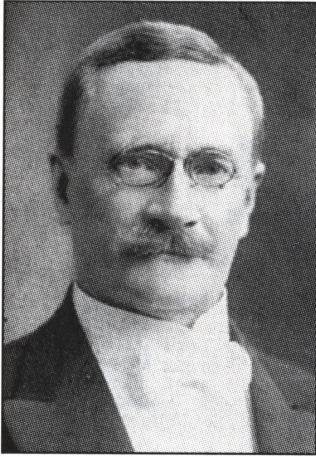
Energi och entusiasm utmärkte Gustaf Hultquist i allt han företog sig. I festskriften från 1929 beskriver Sällskapets dåvarande

*Hotel Kronprinsen var en välkänd lokal för fester och samkväm. Det låg på Drottninggatan 29.
Bild i Stockholms Stadsmuseums arkiv.*

sekreterare *Max Hermelin* hur han en dag 1924 blev uppringd av Hultquist, som gav order: ”Du skall komma på sammanträde i kväll klockan halv åtta. Vi skall bilda Sällskapet ÖrebroKarolinare, och detta är ett förberedande sammanträde. Adjö!” Det gavs inget tillfälle till invändningar.

När Sällskapets första styrelse utsågs blev Gustaf Hultquist dess sekreterare. Men hans hälsa var inte den bästa, och han avled två år senare, 1926. ”Sällskapet Örebro-Karolinare har alla skäl att med honnör och saknad hålla hans minne levande”, skrev Max Hermelin i festskriften.

Sällskapet Örebro-Karolinarens initiativtagare Gustaf Hultquist (tv) och dess förste ordförande Johan Widén.

Vid Sällskapets bildande antecknade sig 74 personer som medlemmar. Fem år senare omfattade matrikeln 243 namn — en enastående uppslutning, noterar Max Hermelin och menar att den största förtjänsten för detta tillkommer Sällskapets driftige ordförande landshövdingen *Johan Widén*, närking, Karrostudent och lokalpatriot. Under hans ledning drogs verksamheten igång i imponerande omfattning. Mötena på stamloket Tre Remmare var mycket välbesökta eftersom de bjöd på både intressanta föredrag och måltid till rimligt pris. Förhandlingarna genomfördes i lättsam stämning, skriver Max Hermelin. Sommaren 1928 gjordes en gemensam resa, med damer, till Örebroutställningen med besök i det då nyrestaurerade Örebro slott.

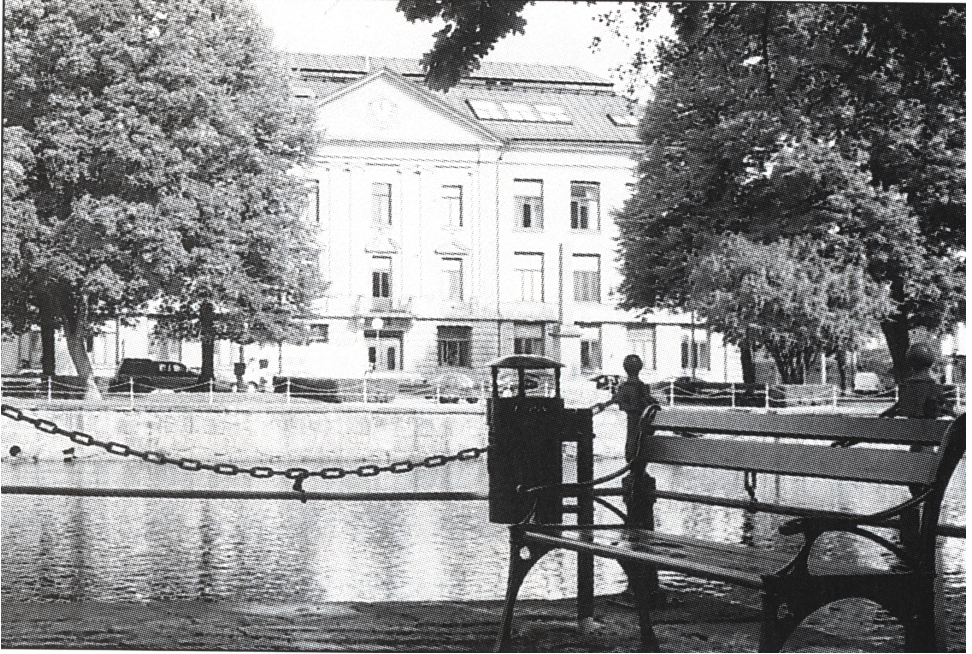
NÄR DETTA jubileum nu uppmärksammas bör det påminnas om att Sällskapet Örebro-Karolinare inte var den första sammanslutningen i sitt slag. Sedan 1920 fanns Föreningen Örebro-Carolinare i Västerås, bildad på initiativ av major *Benkt Sahlin* och direktör *Ernst Falk*. Man hade funnit att det fanns en stor mängd Karro-studenter i Västerås, och i tidens anda ville man sammanföra dessa ”till vård om gemensamma minnen och hågkomster vid kamratligt umgänge”. Föreningens förste ordförande var *Erik Falk*. Mycket aktiva medlemmar var greve *Knut Lewenhaupt*, Geddeholm, och major *Georg Robsahm*. Föreningen hade en livaktig verksamhet som finns dokumenterad till mitten av 1950-talet. Matrikeln 1953 omfattar ett 40-tal namn. Vid sitt 25-årsjubileum 1945 utgav föreningen en läsvärd skrift med flera lärarporträtt från tidigt 1900-tal. Föreningens fullständiga historia återstår dock att skriva.

Det förefaller rimligt att anta att Gustaf Hultquist hade kännedom om Föreningen Örebro-Carolinare i Västerås när han förberedde bildandet av Sällskapet Örebro-Karolinare. Namntillägget ”i Stockholm” tillkom troligen i samband med att även Örebro begåvades med ett Karolinare-sällskap. Det skedde så sent som 1954, vilket innebär att det 50-årsjubilerar i år. Vår mötet 2004 i skolans aula blev därför ett jubileumsmöte där tillbakablickar av skilda slag levererades av två veteraner, *Per-Eric Boström* och *Birger Wennberg* (bilden th). Till underhållningen bidrog också några grupper Karroelever med musik och show. Det blev en kväll i god stämning, avslutad med måltid i skolans nya matsal.

Ännu lever och frodas den samhörighet som grundats under gemensamma skolår på Karro.

Olle Vävare

Kära Karro!

Av Frida Johansson, SP3B

LITE KLIBBIG på ryggen och med småsvettig panna anländer jag till Läroverket. Ställer cykeln i cykelstället och går med snabba steg mot huvudbyggnaden. Här håller vi humanister till mest.

Jag öppnar dörren, självklart den lilla vid biblioteket, jag vill ju inte riskera att få otur med mig genom att träda in eller ut genom studentporten mot Svartån! En hastig blick på informationsskärmen i hopp om att någon av just mina lektioner ska vara inställd, men nej.

Kämpar uppför första trappan, passerar aulan och ser på andra sidan fyra djupt koncentrerade piltar med ögonen fästa på varsin skärm med Karelin, Tumult, Lunar eller någon annan Community. Tre av dem representerar genom sina olika klädstilar varsitt årtionde. Kraftigt utsvängda bruna manchesterbyxor och skjorta för tankarna till 70-talet. Kortkjol, benvärmare och snedtoffs får stå för 80-talet och ett par Adidasgympanyxor och en luvtröja för 90-talet. Den fjärde får representera pilt 2004: Conversekor, Levi'sbyxor och tre tröjor i lager. Jag tycker mig se ett stort behov av att synas hos en genomsnittspilt.

LÄRARNÄ, VARAV jag kan tänka mig vissa vara av samma ålder som skolan själv, håller till på ena kanten, medan rektorena upptar den andra. Efter ytterligare en trappa och med lite sug i benen når vi fram till ettan på topplistan över bästa klassrum, sal 126, med otrolig utsikt över Svartån och slottet. Klassrummet mitt emot är det heller inget fel på, det ger en möjlighet att vid tråkiga stunder spana in folket på skolgården.

Låt oss ta trappan ner igen, vi tar en närmare titt på aulan. På de gröna stolarna har jag suttit ett antal gånger, skrivit prov och noga studerat tavlorna på väggarna med förhoppningen att få hjälp att lösa uppgiften. Många roliga saker har hänt här: jag har skrikit ram-sor inför Krampen, beundrat duktiga esteter och jag har faktiskt själv stått på scenen några gånger.

Ner till trapphallen igen och till biblioteket — till framför allt bibliotekariernas besvi-kelse fick vi inget nytt, det hade tydligen blivit felberäkningar på några miljoner kronor... Men en ny matsal fick vi i alla fall, Karrotten. En kort promenad över skolgården, K:t-i-mitten-killarna leker flitigt med bollen på volleybollplanen till vänster, och vi ser den ba-rackliknande matsalen.

Som vanligt är det lång kö till maten, jag har under det här året fått en känsla av att hela skolan får lunch kl. 11.50, väldigt opraktiskt. Här och var dyker en Risbergska-elev upp och på något sätt kan man, i alla fall på vissa, se att de inte är piltar.

Tyvärr kan jag inte riktigt hitta samma charm hos Karrotten som hos den gamla matsa-len. Kanske för att samma gemenskap som uppstod vid krigandet om de åtråvärda sittplat-serna inte existerar här.

EN MÄTT MAGE vandrar mot Sibirien, min skräckbyggnad. Fysik och matte går väl an, med en Ferrariälskande mattelärare, men när det går så långt ut på naturkanten som kemi och naturkunskap, då får jag rysningar, dock inte av välbehag. Med andra ord, jag är nöjd med mitt byte från natur och Teknis via N-bas till Samhällsvetenskap-språk på Kar-ro.

Cirka tolv steg från Sibiriens trappa är Nybyggnaden belägen. Här trivs de riktiga samhällsvetarna, har jag fått för mig.

Hos mig dyker dock några mindre bra minnen upp även här, kemilektioner med en energisk lärare, men samtidigt en känsla hos mig av att aldrig förstå någonting, av att vara ett levande frågetecken. Annars har jag studerat kartor här med läraren som vill alla väl. Jag har lyckligtvis också fått undervisning på hög nivå, ej i trappor räknat, i dessa lokaler. När vi ändå är här är det lika bra att passa på att besöka toaletten. De bästa och mest intressanta toaletterna finns i Nybyggnadens källare. Här kan man sitta några extra minuter, läsa på väggarna och filosofera en stund. Jag kan nästan gå så långt som att säga att här har vi Karolinska skolans själ.

TVÄRS ÖVER GÅRDEN finns hjälp att få för diverse problem, stora som små. Här står sjuksyster, kurator och SYV till din tjänst i den mysiga Stugan.

Färden går mot svettlukten, de gungande golven och de obefintliga lamporna i tjejnans omklädningsrum i Gymnastikhuset.

Starkaste minnena från bollhallen och gympasalen kommer antagligen att bli tillställningen vid varje vårtermins början, nattinnebandyn. En hemtrevlig natt med hög trivsel-faktor, då nästan hela skolan är samlad för att klassvis kämpa om den eftertraktade vinsten och den stora äran att bli årets vinnare.

NU ÅTERSTÅR bara att tacka och bocka för tre roliga, slitsamma, men trots allt lärorika år. Cykeln väntar på mig intill Stallet för att ta mig ut i det oskyddade livet utanför Läroverket, på med mössan så far vi!

Denna uppsats prisbelönades i den årliga uppsatstävlingen på Karro. Utöver penningpris ingår publicering i Örebro-Karolinaren. Andrapriset delades mellan Nicole Hervidsson, SP1C, och Emelie Nestor, SP3B.

Från vår skola: Biblioteksbygge och livskunskap

Av Leif Lindström, gymnasiechef

KAROLINSKA SKOLAN går in på sitt 658:e verksamhetsår starkare och mer populär än någonsin. Vi har knappt 900 elever i rullorna, drygt 90 medarbetare och en stark utvecklingstakt. Jag är mycket optimistisk inför kommande läsår, stärkt av förra årets goda resultat och med ett väl fungerande maskineri.

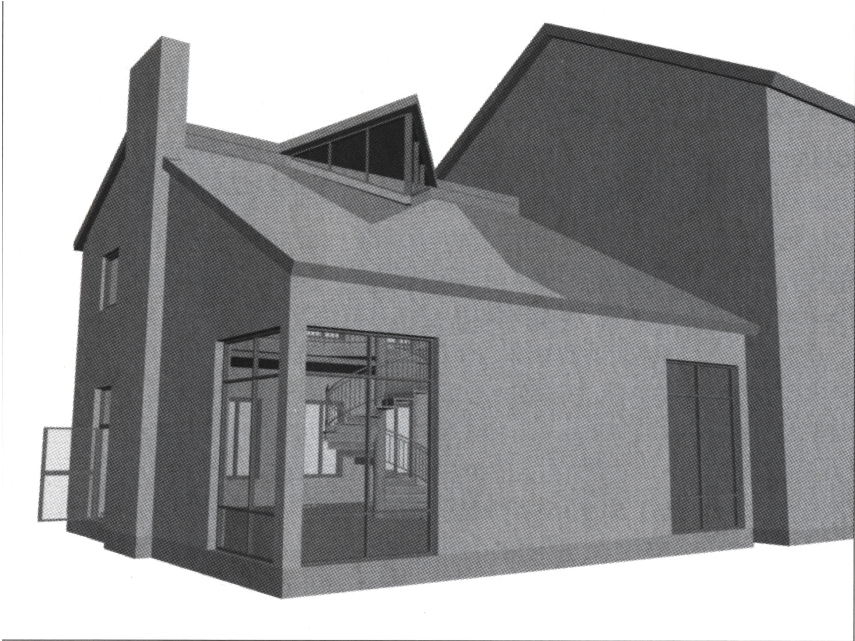
En tilltänkt stor gymnasiereform stoppades i sin linda, vilket betyder att mina utgångspunkter är att vår struktur kommer bibehållas utan större förändringar. Vi är glada för det, men vi hade inte heller backat för de aviserade förändringar som antyddes i gymnasieutredningen.

Oavsett reformer behöver skolan större bibliotekslokaler, och nu är äntligen spaden satt i skolgårdens mark för en cirka 100 kvadratmeter lång utbyggnad i förlängningen av aulan och det nuvarande biblioteket — se modellskissen nedan. Efter en kompletterande uppfrysning av nuvarande bibliotek ska vi kunna erbjuda våra elever en mycket tilltalande lärmiljö som komplement till klassrummet.

Vi närde länge planer på ett större, fristående hus som skulle inrymt bibliotek och skolrestaurang men krass kommunal ekonomi stoppade våra drömmar och vi får göra det bästa av rådande situation.

Jag kommer i årets artikel att till stora delar uppehålla mig vid vår skolas profileringar ”Kultur och Internationalisering”, men också kommentera några av innevarande läsårs viktiga utvecklingsprojekt.

ATT VARA en ”kulturskola” — vad betyder det? Att vara en skola med ”internationalisering” som profil — vad betyder det?

Biblioteksbyggnaden uppförs vid aulaflygelns norra gavel.

För oss är det viktigt att begreppen inte bara lösligt far runt i diskussioner och informationer utan att de har en fast och tydlig innebörd, kopplad till den pedagogiska grunden i vår utbildning och med en genuin förankring hos elever och personal. Med det som bakgrund beslöt vi under förra läsåret att satsa på ett inre utvecklingsarbete för att stärka vår profil och göra den tydligare.

Detta för vår egen skull men också för framtidens utmaningar.

Om och när konkurrensen från andra gymnasieskolor, fristående eller kommunala, hårdnar, ska vi stå väl rustade att vinna en eventuell kamp om utbildningskvalitet och elevers intresse.

SAGT OCH gjort. Som en illustration till en på skolan vanlig arbetsmodell tillsatte vi en arbetsgrupp för var sin "profil", med uppgift att på olika sätt konkretisera våra tankar och komma fram med ett policydokument. Många visade sig vilja vara med i arbetet och vi går snart i mål med våra dokument och får därmed en större tydlighet med vad vi verkligen vill.

All tillgänglig forskning visar på tydliga samband mellan en positiv kulturmiljö och inlärningsresultat. Det vill vi ta fasta på. Ju större möjligheter den enskilde eleven har att utveckla sina inneboende artistiska och konstnärliga förmågor, desto bättre studieresultat generellt. Det gäller alltså för oss att skapa en grogrund och miljö som möjliggör individuell utveckling.

Estetprogrammet är den naturliga basen för en utvecklande kulturmiljö. Där har vi mycket gratis ifråga om musik, teater, dans och bild. Här finns skickliga och engagerade lärare och elever som kan hjälpa resten av skolan att bli mer aktiv och deltagande i olika kulturaktiviteter.

DET ÄR nu tio år sedan estetprogrammet gjorde sin entré på skolan, och jubileet uppmärksammades med en bejublad ”Piltshow” i december 2003, en fantastisk uppvisning av olika konstformer. Vi har för avsikt att försöka återkomma med något liknande innevarande år.

Årets sceniska musikprojekt, musikalen ”Singel”, blev också den en stor succé. Den gick för utsålda hus och blev konstnärligt högt värderad. Musikalen är egentligen en kurs på estetprogrammet, där elevernas insatser utvärderas och betygsätts.

Jag önskar verkligen att läsarna av Örebro-Karolinaren finge vara med på någon sådan föreställning för att bilda sig sina egna uppfattningar om dessa spektakulära yttringar av vår kulturprofil!

Annars är det i vardagsarbetet de kulturella yttringarna är mest värdefulla ur pedagogisk synpunkt, och vi ser dem som ett kitt mellan kurser, ämnen och program. Nytt för året är att elever i Sp och Nv ges möjlighet att välja ett ”kulturpaket”, vilket innehåller kurser av estetisk natur. På det sättet jobbar vi målmedvetet vidare med att stärka kulturprofilen.

INTERNATIONALISERINGSARBETET fortgår med oförminskad kraft och i många olika former.

Renodlade utbyten grupper emellan är det vanligaste verktyget, men kontakter utvecklas också via e-post. Eftersom vi har ett stort antal elever på skolan med utländsk börd, kan de delge andra sina erfarenheter Dessutom reser vi själva till olika delar av världen och tar emot besök från utländska delegationer.

Scenbild ur musikalen Singel.

Ett centralt begrepp är ”partnerskolor”. Vi ser dessa som mycket viktiga i vårt kontaktnät och vi har utbyten med dem varje år eller näst intill. Det är en imponerande samling, nämnda från öst till väst; Valga Gymnazium i Estland, Viduskola-84 i Riga, Lettland, Ceskolipska Gymnazium i Prag, Toth Arpad Gymnazium i Debrecen, Ungern, Tellkampfschule i Hannover, Maarten Luther School i Rotterdam, TGM-skolan och Bertha v. Suttner Schulschiff i Wien, Fria gymnasiet i Bratislava, Lycee Choiseul i Tours och Matteo Ricci-skolan i Macerata, Italien.

Nya kontakter upparbetas just nu (september 2004) med Tomaszow i Polen och ytterligare en ungersk skola i Salgotarjan, tolv mil norr om Budapest. Årliga utbildningsresor genomförs till London, Paris och S:t Petersburg.

Det senaste och mest vittomfattande i paletten till sist. Den 14 september avreste en grupp om 69 elever och sju lärare till New York för en studievecka. Eleverna i åk 3 ska göra ett projektarbete som omfattar cirka 100 arbetstimmar och som betygsätts. NY-rese-närerna ska göra sina fältstudier på plats på Manhattan, i Brooklyn, Bronx, Queens och på Staten Island. Inte illa!

Hur har skolan råd med alla dessa resor, undrar ni. Svaret är, ”inte alls”. Vi budgeterar inte en krona i detta sammanhang. Alla reseprojekt måste vara självfinansierade och bekostas alltså av eleverna/föräldrarna och i några fall genom rejäla EU-bidrag.

Någonstans i botten på alla dessa satsningar ligger förstås vår skolas ”urgamla” språktradition och humanistiska fundament. Fortfarande undervisas i sju främmande språk på Karro.

JAG HÄVDAR att Karolinska skolan ständigt förändras och inte låter sig invaggas i tron att allt är självgående. Jag vill avslutningsvis belysa några sådana projekt som inleds under förra läsåret och som nu rullar vidare med än större tyngd.

Skolan har ett mycket tydligt uppdrag att bibringa eleverna kunskaper om alkohol, narkotika, tobak, sex och samlevnad och att initiera etiska och moraliska diskussioner. Tidigare har det genomförts i form av temadagar utan direkt koppling till kursinnehåll och undervisning.

Ivrigt påhejade av framförallt vårt elevvårds(resurs)team har vi nu lanserat ett program som vi kallar ”Livskunskap”. I detta integreras ovan nämnda begrepp i sina naturliga sammanhang, i pågående kurser och med en röd tråd genom hela gymnasietiden. Programmet har visat sig så intressant att länsstyrelsen har backat upp vår satsning med en kvarts miljon kronor vardera under två läsår i följd.

En annan trend som vi gärna hakar på är ett ökat friskvårdsmedvetande. Vi tror givetvis på att det är bra om våra elever och vår personal är hyfsat vältrimmade rent fysiskt. I det sammanhanget erbjuder vi personalen ett friskvårdutbud som är uppskattat och eleverna i åk 1 utökad tid för idrottsämnet.

MAN SKULLE möjligtvis kunna tro att alla dessa satsningar och ansträngningar innebär att vi tappar fokuseringen på skolans huvuduppgift och kärnverksamhet, det vill säga att ge våra ungdomar en förstklassig utbildning med kunskaper och färdigheter som räcker ett stycke på väg i livet. Icke så! Vi ser ovanstående verksamheter som bidrag till att skapa en miljö runt våra elever som gör deras prestationer blir än bättre.

En illustration till detta är att när 2004 års studentkull lämnade Karolinska skolan gjorde man det med att 37 procent av samtliga satta betyg befanns vara MVG. En imponerande siffra som talar för sig själv!

Vad ortnamnen berättar om Närke

Av Per-Axel Wiktorsson

Föredrag hållet vid Sällskapet Örebro-Karolinaras i Stockholm 80-årsfirande på Restaurang Myntkrogen den 26 maj 2004

LÅT OSS GÖRA ett tankeexperiment. Att resa genom ett landskap, där ortnamnen är få eller obekanta för oss gör färden ointressant. Men att känna till ortnamnen i en trakt, vad de betyder och ungefär hur gamla de är, ger på ett helt annat sätt liv åt de bygder som vi genomkorsar. På samma sätt är det med historien.

Ortnamnen belyser vår historia, kanske inte med ett jämnt starkt sken men med enstaka riktade ljusglimtar, som tillsammans tagna kompletterar det ljus som de historiska källorna kastar över tider som har flytt.

När vi träffar på ett ortnamn, är det nästan alltid två saker som vi undrar över. Vi frågar Vad betyder namnet? och Hur gammalt är namnet? Dessa båda frågor skall vi diskutera här.

I. Vad betyder namnet? När vi tolkar ett ortnamn, är det viktigt att tolkningen stämmer med både språkliga och sakliga förhållanden.

A. *Språkligt*: Beträffande språkliga förhållanden, måste tolkningen av ett ortnamn stämma dels med äldre former av namnet, dels med dialekten på orten.

Äldre former: De tolkningar som man gör av olika ortnamn måste stämma med äldre former av namnet. När vi ser sockennamnet Hackvad, tänker vi kanske att det måste hänga samman med ordet vad ”vadställe över ett vattendrag”. Så är det inte alls.

Den gamla namnformen är Hakuås med innebörden ”åsen som det finns en haka på”. Sockenkyrkan ligger på en ås och i närheten finns ett utsprång, en ”haka”, på åsen. — Sockennamnet Norrbyås har ingenting med väderstrecksbeteckningen norr att göra. I äldre tid skrevs namnet Närboås. Här ingår ordet när, som är släkt med ordet nor ”smalt sund” och betyder ”smal ås”.

En närbo är ”en person som bor på den smala åsen”. Norrbyåskyrka (bilden) ligger mycket riktigt på en ås, nämligen på den ås som norr om Hjälmaren kallas Glanshammarsåsen, som i Hjälmaren skapar Äsön (”åsön”) och som söderut heter Sköllerstaås en samt Svennevadsåsen.

1. Ordet *när* ingår också i landskapsnamnet Närke, som egentligen betecknar invånarna i landskapet. Namnet *Närke* (äldre *Närke*) innehåller två ord, *när* ”smal ås” och *rek* ”gräns” (troligen mellan Svealand och Götaland) samt en ändelse -e som betecknar ”invånare”. I sin helhet betyder namnet alltså ”de som bor vid gränsen nära den smala åsen”. — *Ånsta* var förr en socken utanför Örebro, men den är numera inkorporerad med staden. Namnet har ingenting med ordet å ”vattendrag” att göra. Det skrevs på medeltiden *Unastum*. Namnslutet -*sta* (-stum) betyder ”plats, gård”. Namnets början *Una-* kommer av mansnamnet *Unne* och hela namnet betyder ”Unnes gård”.

2. Namntolkningen man gör måste också stämma med *dialekten* i området. Någon mil väster om Hallsberg ligger *Vretstorp*. I närkiskan uttalas detta namn *Brestorp*, med en övergång av v till b. Kan ordet *vret* ”åker” ingå i ortnamnet? Nej, i *vret* får vi ingen övergång till b, men det får vi däremot i ordet *vred* ”något som vrids (exempelvis ett dörrvred)”, som i dialekten blir bre. Vad är det då som är vridet i *Vretstorp*? I närheten finns ett mindre vattendrag, som ”vrider av åt sidan”, ”gör en skarp krök”.

Namnet betyder alltså ”torpet (gården) vid åkröken”. — Somliga täta bebyggelser kan kallas *Rabostan*. Någon sade att namnet låter som någonting från Pakistan, men det innehåller rena närkiskan. Det närkiska d-bortfallet har gjort att tre d:n har fallit bort i *Radbodstaden*, som betyder ”tätbebyggelsen som består av en rad bodar”. — I Hjälmarens nära ön Valen, finns en ö som kallas *Foren*. Har namnet någonting med fåra att göra, eftersom ön ligger nära en segelränna? Nej, i äldre tid hette ön *Foderön*, där d sedan föll. Namnet betyder alltså ”ön där man hämtar fo(de)r åt djuren”.

B. *Sakligt*: När det gäller den sakliga sidan är det många faktorer som måste stämma med den tolkning man gör av ortnamnet. Det som måste passa in är topografien (geografien), ortnamns- och personnamnsskicket i trakten, växt- och djurvärlden i bygden samt folklivet.

1. Den namntolkning som man gör måste stämma överens med de geografiska förhållandena (*topografien*). Om namnet på sjön *Lången* (*Långsjön*), som ligger norr om Örebro, hänger samman med adjektivet lång ”långsträckt”, bör sjön vara just långsträckt. Det är den också, men om sjön i stället hade varit rund, måste förleden *Lång-* syfta på någonting annat, exempelvis på att det är lång väg till sjön. — Namnet *Tiveden* ansågs förr betyda ”guden Tyrs skog”. Det kunde ligga nära till hands, eftersom skogen förr ansågs mystisk eller rent av mytisk. Men förleden *TZi-* skall nog snarast hållas samman med *tve-* ”två-”. Namnet skulle då betyda ”den tvådelade skogen”. Denna innebörd passar bra, eftersom man brukar tala om två *Tiveden*: *Stortiven* och *Lilltiven*.

—I sockennamnet *Glanshammar* betyder *-hammar* ”höjd”, men vad betyder *Glans-*? Ibland har man ansett att det är silvret i gruvan strax väster om kyrkan som har givit *glans*. Ibland har man trott att det är marmorn i brotten öster om kyrkbyn som har glänst. Men både silvergruvan och marmorbrotten är relativt unga företeelser, medan sockennamnet är gammalt. Här ingår i stället troligen ordet *glan* ”utsikt”, alltså ett ställe där man står och glantar ”tittar, ser”.

Namnet betyder därför ”höjden där man har god utsikt”. Och visst har man en storslagen utsikt från Glanshammars kyrka (*bilden*) över Äverstaåns dalgång, ända bort mot Käglan i norr.

Ortnamnet *Örebro* innehåller förstås ordet *bro* ”övergång” och förleden utgörs av *ör* ”grusås”. Namnet betyder alltså ”bron vid grusåsen” och betecknar ”den plats där man från Örebroåsen korsade Svartån”. Det var säkerligen inte fråga om någon bro av Storbrons eleganta snitt utan den bestod kanske bara av risknippen, som hade lagts ut i vattnet, så att man kunde ta sig över, när man kom resande på åsen. En sådan korsning mellan landsväg och vattenväg var ett idealiskt ställe för anläggandet av det som först blev Örebrohus, därefter Örebroborgen och till sist Örebro slott

2. Något som måste stämma med den namntolkning man gör är *ort-* och *personnamnsskicket* på platsen. Alldeles öster om Kumla ligger byn *Älvesta* med en berömd smedja. Man kan lockas att tro att förleden *Älv-* skulle kunna ha någonting med ett vattendrag, en älv, att göra, men så är inte fallet. Något större vattendrag finns inte i trakten. Efterleden *-sta* betyder ”gård” och förleden utgörs av mansnamnet *Älve*, som är typiskt för just Närke i gammal tid. Betydelsen är alltså ”Älves gård”, ”gården som Älve en gång odlade upp”.

[

Örebro — "bron vid grusåsen". — I Johan Fredrik Bagges "Beskrifning om Upstaden Örebro" (1785) återfinns denna teckning av Carl Beckman, en örebrofödd lantmätare. Den visar slottet från Slottsparken. Till höger om slottet ses det 1770 uppförda kronobränneriet och bredvid detta den magasinsbyggnad som finns kvar än idag och tidigare inrymt en arbetsinrättning och därefter Örebro läns hemslöjd. Ytterligare till höger känner alla Karro-elever igen Stallet, som ursprungligen inrymde landshövdingens hästar och vagnar och som sedan blev läroverkets biblioteksbyggnad. Vattenståndet var betydligt högre för 220 år sedan än idag, och perspektivet är något förskjutet. Paret i ekan i förgrunden passerar snart den holme som senare bebyggdes med Strömparterren. — Gravyr utfördes av Fredrik Akrel. (Källa: Närke; Allhems Förlag, Malmö 1960).

3. Också traktens växt- och djurliv måste stämma överens med den tolkning som man gör av ett ortnamn. Namnet *Yxhult* har ingenting att göra med yxor som man hugger med. I förleden ingår ordet *ek*, och eftersom *hult* betyder "skog", blir tolkningen "ekskogen". — En sjö utefter vägen mellan Örebro och Karlskoga heter *Våtsjön*. Det är ett oväntat namn, eftersom alla sjöar utmärks av att de är våta. Namnet kan vara en s.k. redukt, vilket innebär att ett namnled mitt i namnet har fallit. Av ett *Våt(arv)sjön* kan det ha blivit *Våtsjön*. Om man kan visa att sjön har utmärkts av rik växtlighet av *våtarv* (*stellaria media*), är tolkningen "sjön där det växer våtarv" den riktiga. Sådan reduktion av ord och namn beror på att språket föredrar så korta uttryck som möjligt.

– Utefter Hjälmarens södra strand finns det en ö nära land som kallas *Tjurholmen*. I ortnamn brukar elementet *tjur* betyda ”höjd”; jämför sjönamnet *Tjurlången* (mellan Götlanda och Arboga), som betyder ”den långa sjön vid höjden”. Men *Tjurholmen* är alldeles flack. Här brukade bönderna hålla sina tjurar under sommaren. Namnet bör alltså betyda ”holmen där man låter tjurarna beta”. — Namnet på ön *Årholmen* i norra Hjälmaren går att tolka om man vet att ordet *ära* ”ejderhona” finns i dialekten och att holmen har varit en häckningsplats för ejdrar. Betydelsen blir då ”ön där ejderhonorna ruvar sina ägg”.

4. Slutligen måste också *folklivet* på orten stämma med den namntolkning som man gör. Sjönamnet *Leken* kommer av ett äldre *Leksjön*. Det är omtvistat vad förleden *Lek-* avser. Somliga menar att den syftar på att folk samlades och lekte midsommarlekar på sjöns stränder. Detta förutsätter att något sådant är känt från berättelser om folklivet i trakten. Andra menar att den syftar på att fåglar har samlats och utfört parningslekar vid sjön. En tredje grupp forskare menar att förleden syftar på att vattnet i sjön ”leker”, det vill säga porlar, cirkulerar, rör sig. Den sistnämnda förklaringen verkar troligast. — Strax söder om Hallsberg ligger *Kläsjön*. Förleden skulle kunna utgöras av ordet *klä(de)* och namnet skulle då betyda ”sjön där man byker kläder”. Men det fordrar förstås att det finns uppgifter om att man har bykt på platsen. I närheten finns för övrigt en sjö som heter *Byksjön*.

II. Hur gammalt är namnet? När det gäller att bedöma ortnamnens ålder, har vi flera hjälpmedel till vårt förfogande. Historiskt sett är de äldsta ortnamnen de mest intressanta. Dessa härstammar från tider som ytterst få historiska källor kan kasta något ljus över. De äldsta bevarade ortnamnen anses ha tillkommit i början av järnåldern, omkring 500 år f. Kr.

1. Ett sådant hjälpmedel är *Ljudhistorien*. Ibland ser man att en ljudförändring har påverkat ett ortnamn. Eftersom man vet när förändringarna av ljuden har ägt rum, får man automatiskt en upplysning om hur gammalt ortnamnet är. En sådan ljudförändring är det så kallade i-omljudet. Det går i korthet ut på att när man ser ett *i* i ett ortnamns ändelse och ett *ä* eller *ö* i dess förled, räknar man med att *ä* kommer av *a* och *ö* av *o*. I-omljudet inträffade på 700- och 800-talen e.Kr. och alla ortnamn med spår av denna ljudförändring fanns alltså redan då och måste vara äldre än 700-talet, ibland avsevärt äldre. Ett sådant namn är *Kräcklinge*. Förleden kommer av *krake* "talltopp, krokig gren, snårig skog". Efterleden *-(l)inge* betyder "inbyggare" och sockennamnet betyder därför "de som bor vid den täta skogen".

NERICIA enligt ett utsnitt av Olaus Magnus "Carta marina" (1539) med OREBRO och CVMBLA angivna vid en något deformerad IELMER. I norra Närke reser sig fyra bauta- eller runstenar. I Västernärke träffar vi något överraskande på NERDEVI, varmed torde avses byn Nalavi i Kräcklinge socken. Södra Närke uppges vara rikt på både ARGENTVM (silver) och FERRVM (järn). Några sörmländska orter tränger sig mycket nära Närke-gränsen. — Illustrationen är hämtad ur samma källa som bilden på Örebro slott.

2. Ett annat hjälpmedel vid ortnamnstolkningen är *formhistorien*, som tar hänsyn till ortnamnens former. Stadsnamnet *Arboga* består av efterleden *-boga* ”båge” och förleden *Ar-* ”åns”.

Namnet betyder ”åns båge” och Arbogaån gör verkligen en kraftig krökning alldeles väster om staden. Formen *ar-* ”åns” är mycket gammal och bör ha försvunnit redan under vikingatiden.

Namnet måste alltså vara äldre än så, även om det från början kanske betecknade endast en enstaka gård. — *Stene* är en by alldeles väster om Kumla. I byns namn ingår ordet *sten* i dativform, som betecknar läge. Namnet innebär alltså att byn låg ”vid stenen”. Dativformerna försvann under medeltiden. Därför är namnet förmedeltida. På byns ägor fanns fram till 1800-talet en oerhörd stor sten, som då sprängdes eftersom bönderna ansåg att den låg i vägen för jordbruket. Därmed sprängde man bort en god del av byns egen historia.

3. Också ett äldre *ordförråd* kan hjälpa till att datera våra ortnamn. Många ord försvann ur språket redan på medeltiden och lever kvar endast i ortnamnen. I sjönamnet *Ämten* (ett äldre namn på Skogaholmssjön söder om Hallsberg) ingår det sedan länge utdöda ordet *älmt* ”svan”, och namnet betyder egentligen ”svansjön”. — Ortnamnet *Rällså* i Bergslagen kommer av ett ånamn *Rällsån*. Namnet har ingenting med räls ”spår” att göra, utan här ingår det sedan länge utdöda ordet *räll* ”röding”. Ortnamnet betyder alltså ”rödingsån”.

4. Även *arkeologin* hjälper oss att datera ortnamn. Vi brukar anta att ett ortnamn uppstår när en bebyggelse skapas. Om arkeologin visar att en ort har uppstått på 800-talet, är det troligt att också ortens namn är så gammalt. Ifall man med arkeologins hjälp kan visa att exempelvis *Frövi* är från 800-talet, är det rimligt att namnet är mytologiskt, att det innehåller gudinnenamnet *Fröja* och ordet *vi* ”helgedom” samt att det betyder ”gudinnan Fröjas helgedom”. Men skulle en utgrävning visa att Frövi har börjat byggas exempelvis först på 1600-talet, alltså långt efter den hedniska mytologins fall, torde namnet bestå av *frö* ”groda” och *vi(dher)* ”skog” och betyda ”grodskogen”.

5. Det finns också en s.k. *geometrisk metod*, som kan ge en relativ datering av ortnamnen. Ett studium av gårdsgränserna på en bykarta visar ofta att de mindre enheterna är avstyckade från de större och att de därmed är yngre. Därför kan deras namn också antas vara yngre.

6. Slutligen brukar man använda en s.k. *kameral metod*, vilken utgår från antagandet att jordbruksenheter som utgörs av hela mantal relativt sett är äldre än sådana som utgör delar av mantal (1/2, 1/4, 1/8 o.s.v.). Det visar sig att de förra ofta bär namn på *-by* (såsom *Ekeby*), medan de senare har namn på *-torp* (såsom *Eketorp*). Namnen på *-by* är klart äldre än de på *-torp*.

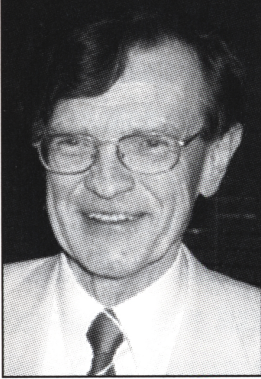
OCKSÅ DE RIKTIGT unga ortnamnen är mycket intressanta. Vid diskussionen efter mitt föredrag frågade Carl Uno Sjöblom vilka ortnamn som är våra allra yngsta. De närvarande enades om att goda exempel på sådana kunde vara namnen på de konstgjorda sjöarna inom det restaurerade gamla fabriksområdet i Kvarntorp.

Sjöarna kallas *Nordsjön* och *Östersjön*. Namnen säger någonting om de båda sjöarnas inbördes läge. Men de är Ju också uppkallelsenamn, som har hämtats från annat håll. De är ett led i försöken att ge området en ny topografi i stället för den som spolierades genom verksamheten vid skifferoljeverket.

Hela tiden skapas det tillfälliga ortnamn inom olika familjekretsar och andra slutna grupper. Det kan gälla namn på åkrar, stenar, träd och dylikt. Sådana namn är i allmänhet kortlivade.

Om inte annat så försvinner de den dag då exempelvis en familj flyttar från orten. Det är endast de mest seglivade och användbara av dessa tillfälliga namn som överlever och blir "riktiga ortnamn".

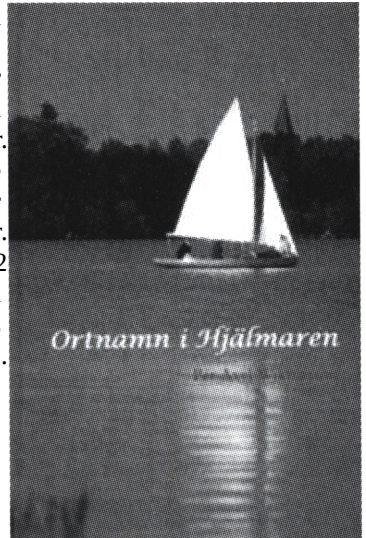
AV DET SOM HÄR har nämnts framgår att alla våra ortnamn har någonting att berätta om bygdens historia. Ortnamnen ger snabba bilder från en viss plats vid ett visst historiskt ögonblick. Och sammantagna kompletterar de det panorama av det förgångna som övriga historiska källor ger.

Per-Axel Wiktorsson

Artikelförfattaren har skrivit boken
”Ortnamn i Hjälmarén”,
som analyserar och kommenterar
mängder av gårds- och ortnamn
längs Hjälmarens stränder.
Den innehåller också tecknade
illustrationer, litteraturhänvisningar
och ett omfattande ortregister.

Boken är utgiven av Universitetsbiblioteket 2002
som nummer 8 i serien
Humanistic Studies
at the University of Örebro.

Einar Palme, en örebrokonstnär av rang

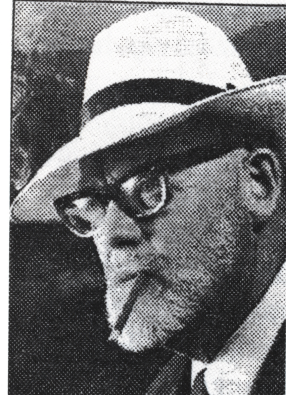
Av Teddy Brunius

KONSTNÄREN Einar Palme blev student i Örebro 1920. Han har berättat — han var en medryckande och livfull berättare — att hann i skolan fick ett metspö som premium i gymnastik. I skolan skrev han uppsatser av en kvalitet som bidrog till att han drömde om att bli författare. Men han var också en god violinist och tänkte på möjligheten att bli musiker. Han var också friluftsmänniska och lockades att utbilda sig till jägmästare. Som många intelligenta människor hade Einar många framtidsdrömmar och slog in på flera spår mot någon bestämd livsväg.

Han var född i Höganäs den 30 mars 1901. Fadern, som dog tidigt, var hovrättsnotarie. Modern Ida, född Svensson, var från Lindesberg och syster till Ivan Svensson på Skyllbergs bruk i Sydnärke. Släkten Palme var på många håll framträdande i svenskt politiskt och kulturellt liv. Där fanns anhängare som bidrog till att Djursholm blev en omtyckt förort till Stockholm. Olof Palme, historiker, blev en hjälte inför svenska folket då han blev skjuten i finska frihetskriget. Sonen Sven Ulric blev professor i historia.

Det fanns skådespelare i släkten, August Palme och senare Ulf Palme. Carl Palme, målare och träsnittater (*sic*), hade skollats hos Kandinsky och Matisse och var Einars kusin. Senare blev Olof Palme riksbekant som socialdemokratisk partiledare och statsminister.

— Är möjligen konstnären Palme släkt med statsministern, undrade en gång en nyfiken borgare.

Med sin tydliga, stundom gälla och något knarriga röst svarade konstnären:
— Neeej, men han är släkt med mig!

EINAR PALME var underhållande så länge man inte själv blev utsatt för hans sarkasmer. Hans morbror var brukspatron på Skyllbergs bruk, och Vissboda herrgård blev ett hem för Einar.

Efter avlagd studentexamen började han en arkitektutbildning på Kungliga Tekniska högskolan i Stockholm (KTH) och hade här stor nytta av att vara en god tecknare. Sven Ivar Lind, sedermera radikal arkitekt, var en god studiekamrat med vilken Einar intog sina mellanmål. De seriösa arkitekter som var lärare på skolan kunde inte riktigt sentera Einars prov på sina arkitektoniska kunskaper. Men att han kunde rita, det förstod lärarna.

Därför ändrade han levnadsbana och försökte bli elev vid Konstakademiens konsthögskola. Han hade träffat Nils Dardel och denne bättrade på en bakgrund på Einars receptionsstycke.

Einar intogs inte på akademien som elev. Nils Dardel, alltid en älskvärd kamrat, tröstade:

— Men snälla Palme, då kanske du blir en riktig målare.

Einar var alltid frikostig med dylika målande citat av stora konstnärsvänner. En gång skulle Riksförbundet för bildande konst arrangera en samlingsutställning. Ledningen förkunnade att konstnärerna själva skulle emballera sina verk. Einar fick raskt wellpapp och papper, tejp och snöre omkring sitt inlämnade verk. Intill honom stod Nils Dardel alldeles hjälplös med emballeringen. Einar ingrep vänligt och till slut blev det en snygg paketering. Nils Dardel betraktade hela förehavandet med förundrade blickar och utbrast:

— Men snälla Palme, har du stått i butik?

EN TID studerade Einar i Wien. Han inträdde också i Carl Wilhelmsons skola i Stockholm. I samband med en resa till Lofoten hade han sin första konstutställning i Tromsø 1924. Tre år senare visade han målningar i Örebro. Han hade varit i Paris en tid och besökt utbildningscentra som Colarossi, Grande Chaumiere.

André Lhote, en spak (*sic! fransk?*) kubist, blev en längre tid hans lärare. Einar var naturtrogen, skolad i impressionistisk anda. Genom hela livet ville han med ett estetiskt minimum få maximala uttryck.

När Einar beklagade sig över att han inte hade skolats vid Konstakademien tröstade honom Leander Engström, en av de expressiva 1909 års män, med dessa ord:

— Förstår du inte att detta att du på egen hand fått fram den där gröna färgen är viktigare än att gå på Akademien?

Leander Engström rådde honom att ”umgås med duktiga artister och studera naturen”.

EINAR VAR en målarresenär. 1927 var han i Italien och de följande åren i Monte Carlo. Han arbetade intensivt och fick bredd i sitt konstnärskap. Han var tecknare, etsare och målare, intensivt verksam på resor och i Sverige. Hans debut skedde på Konstnärshuset i Stockholm 1929. Trubaduren Evert Taube skrev en introducerande och förklarande text i katalogen.

Kaffepaus i ateljén. (Okänd fotograf)

Einar har i en intervju berättat att Evert Taube ordnade debututställningen och en tid bodde i Einars ateljé i Stadsgården, samma hus där Isaac Grünewald och Axel Fridell hade ateljé. Det var under denna vistelse som Taube skrev färdig Calle Schewens vals.

UNDER TRETTIOTALET avlöste resor och utställningar varandra. Han var gärna i England. Traditionerna i måleriet där från Turner, Constable och Bonington inspirerade honom, och han blev till skillnad från de flesta samtida svenska konstnärerna en kännare av det moderna engelska måleriet. Han hade nyfikenhet och vakenhet för artistiska impulser vart han kom. Resorna sträckte sig till norra Sahara, Florida, Mexiko, Västindien och Marocko. Han fann i Frankrike en artistisk mentor i Dunoyer de Segonzac.

När andra världskriget bröt ut och finnarna försvarade sitt land den heroiska vintern 1940, var Einar på plats och tecknade serier med skildringar av krigets vedermödor. Med Rovaniemi som bas gjorde han vidsträckta färder, ofta i sträng kyla, tecknande och målade med färgkrita. Under kriget seglade han med kustflottan i minerade vatten och målade neutralitetsvaktens vardag. Dessa marinmålningar ställde han ut på Sjöhistoriska museet 1975.

GENOM ÅREN var Einar Palme en vital friluftsmänniska utrustad med ansevärd kropps-krafter och vighet. Han brukare börja sin dag med en akrobatisk frivolt. 1940 gifte han sig med Ulla Berglund. En dotter till dem blev konsertsångerska. Efter kriget sökte han sig ut i världen igen. USA och Portugal gav honom inte bara motiv för teckningar och målningar utan också gallerier där han ställde ut. Han var genom åren internationellt verksam. Konsthistorikern och konstkritikern Alf Liedholm gjorde honom till föremål för en läsvärd konstnårsbiografi 1951.

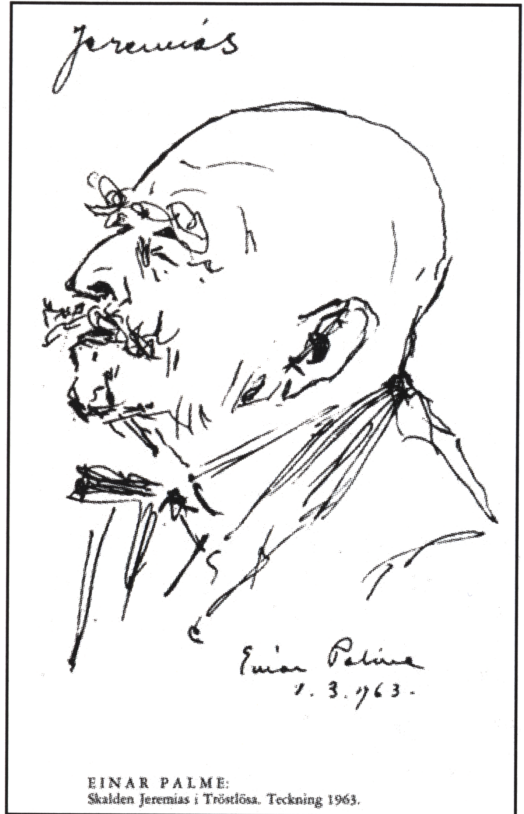
Vid den här tiden lärde jag känna Einar, som var betydligt äldre än jag, genom hans släktingar Bo Lagercrantz, museiman, och Per Palme, efter hand professor i konsthistoria vid universitetet i Oslo.

Einar ställde emellanåt ut i Uppsala. Galleriet ekade av hans distinkta röst, och man kunde smyglyssna på hans arroganta sarkasmer då han uttalade sig om svenskt konstliv. För oss konstintresserade gav han fängslande skildringar av tekniskt handlag i måleriet. Han borde ha inbjudits som lärare på Konstakademien. Han lade i regel en lätt temperagrund. Teckningen under var mycket diskret. Sedan kom med oljefärg de sista toucherna. Han ville ha fram ljus och luftighet i sitt måleri. Av hans porträtt minns man det han gjorde av skådespelaren Ivan Hedqvist och det av diktaren Anders Österling.

1941 skrev Otto G Carlsund i sin lilla gula tidskrift *Konstvärlden* en sensibel tolkning av Einars egenart som konstnär: "Vattnet, luften och bränningarna mot kobbarbasen ha alla fått sin riktiga stofflige karaktär. Det är ett stycke briljant utfört måleri, som måste fröjda en naturmänniska lika mycket som en estet". Carlsund tillade: "I sin måleristiska uppfattning är han närmast impressionist, en sak som faller sig naturligt för en friluftsmålare."

Själv brukade jag recensera Einars utställningar och fick ha texter om honom i hans utställningskataloger. Han var en fängslande raconteur, elak men också frikostig, och av hans tal fick man oväntade insikter i måleriets personhistorier och mysterier. Det var inte de programmatiska impressionisterna Monet och Pissarro som han följde utan mera Sisley.

MED ÅREN kom jag att se Einar Palme rätt ofta på Konstnärsklubbens torsdagskvällar i det praktfulla huset vid Smålandsgatan i Stockholm. Han var vital upp i den höga ålderdomen, stilfull och vad som i England kallas för "clubbable". En gång skulle han lyfta på sin eviga följeslagare, resväskan, när den var fullpackad. Då upplevde han en näthinneavlossning, men den goda ögonkliniken på Akademiska sjukhuset i Uppsala tog hand om honom.

Efter detta förnyades hans konst i två avseenden. Ena gången var det genom en resa till Japan. Där studerade han zenbuddhismens Sumie-måleri. Det bidrog till en ny teckningsteknik präglad av Fjärran Österns tradition med förening av lavyr och finlinjenät.

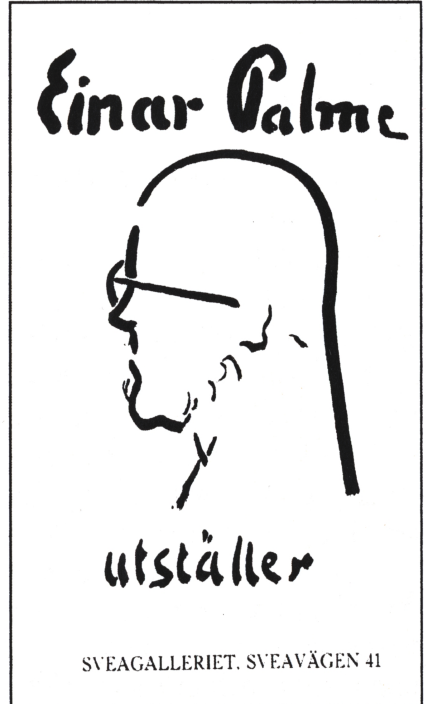
Andra gången var det för att på nytt ta sig till London, där han studerade Turners färgbehandling.

Hemkommen ringde han upp och gav mig en rapport.

-Men vet du, Turners färger blir ibland lite för mycket av omelett!

MED SITT intresse för skärgårdens natur var han hemfallen åt sommarhalvårets seglingar. I ett slags beredskapsanda skildrade han den svenska örlogsflottan. Men det blev inga båtporträtt av den sort som man finner i konventionellt marinmåleri. Han lade in båtarna i dis och luftspglingar med stor varsamhet. Till detta kom hans aktiva kunskaper i navigation. Med båtkonstruktören Lage Ek-lund skapade han en klassisk båt, Neptunkryssaren, som är en prydnad i svenska farvatten.

Förutom i Sverige och Norge har Einar Palme ställt ut i London, New York, Paris, Lissabon och München. Han är representerad i Nationalmuseum, Sjöhistoriska museet, Statens porträttsamlingar, Valdemarsudde, Göteborgs museum och Örebro läns museum samt i Brooklyn-museet i New York.

År 1928, i samband med Örebroutställningen, gav han tillsammans med Henrik Dieden på Karlslund ut en skrift om konstnären Axel Borg. Detta skedde på föranstaltande av Örebro läns jaktvårdsförening.

Einar Palme avled den 11 februari 1993. Han är begravd på Norra begravningsplatsen i Solna, strax till vänster när man kommer in genom grinden närmast Karolinska sjukhuset.

Teddy Brunius

Einar Palme (1901-1993)

KONSTNÄREN Einar Palme var elev på Karolinska läroverket i Örebro åren 1911-1920, då han tog studenten där. Han var medlem av Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm sedan 1974. Vi har haft medlemmar som varit författare och musiker, men konstnärer förekommer sparsamt i vår matrikel.

Einar Palme var så framstående och en sådan stor personlighet att jag anser att han bör ihågkommas i vår årsskrift. Till mig sade Einar att han var besviken på Örebro, där han kände sig styvmoderligt behandlad. Han hade dock en stor utställning på Örebro läns museum på senare år. Många minns honom som en person vilken inte drog sig för att säga sin mening, ofta på ett humoristiskt och dräpande sätt. — Vi uppskattar att vi har fått tillstånd att publicera de minnesord som Einar Palmes vän konstprofessorn Teddy Brunius skrivit.

SJÄLV BLEV jag bekant med Einar Palme genom att min far kände honom från Lindesberg. Einars mor Ida Svensson var syster till Ivan Svensson på Skyllbergs bruk. Familjerna Svensson och Blomberg var grannar på Kungsgatan i Lindesberg, och min farfar Oriel Blomberg och hans systrar samt syskonen Svensson umgicks flitigt. Det finns ett par roliga foton som min farfar tog 1883 under en utflykt med ångbåt uppåt sjön Råsvalen — de återges här:

Ida Svensson sitter mellan Signe och Eva Blomberg till höger om kaffepannan. Hennes syster Hilma står bredvid den elegante Ragnar Blomberg i hög hatt. Den yngste är David Blomberg, som ligger till vänster. Han var född 1874 och blev känd möbel och inredningsarkitekt i Stockholm.

Lars Blomberg

Något om Karl Emil Widlund

VEM VAR Widlund? Frågan har ställts med anledning av artikeln i Örebro-Karolinaren nummer 63 (2003) om stipendiedonatören Nils Gellerstedt. Det finns ju ytterligare en stipendiefond som förvaltas av Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm, nämligen Widlundska fonden. För dagens medlemsgeneration är personen bakom namnet Widlund okänd.

I de handlingar som tagits om hand efter Sällskapets förra ordförande och redaktör Per Tegner har återfunnits en ”PM för ordföranden vid höstsammanträdet 17 X 1953” där Widlundska fondens skapare ägnas en parentation och kort levnadsbeskrivning med anledning av hans död i september 1953. Den lyder:

”Praktiserande läkaren, med.lic. Karl Emil Widlund. Född 24/1 1888. Död 23/9 1953. Student i Örebro 1900. Med.kand. 1905, med.lic. 1910. Praktiserande läkare i Stockholm sedan 1911. Widlund tillhörde det 80-tal karolinare som voro med om att bilda Sällskapet den 15 maj 1924; Widlund hade matrikelnummer 13. Widlund tillhörde Sällskapets styrelse från början till år 1946, då han efter fyra år som vice ordförande drog sig ur styrelsen och valdes till hedersledamot. Sällskapet sände en krans till båren och representerades vid jordfästningen av ordföranden och skattmästaren.”

Vid denna tidpunkt var alltså ingenting känt om Widlunds donation till en stipendiefond. Troligen blev denna känd först vid testamentets öppnande. Spaningarna i arkivet fortsätter.

Olle Vävare

2004 års stipendiater

VID VÅRAVSLUTNINGEN 2004 utdelades följande stipendier från fonder som förvaltas av Karolinare-Sällskapen:

- Gellerstedtska fonden, 11 000 kr: *Hanna Åkerlund*, SP3D
- Widlundska fonden, 9 000 kr: *Ida Östman*, SP3C
- Ursings fond, 2 500 kr: *Emelie Nestor*, SP3B
- Ericssons fond, 1 500 kr: *Lisa Karlsson*, SP3B

Den som spar (papper) han har (ett arkiv)

PER TEGNER, den trogne arbetaren i Karolinas vingård, efterlämnade en hel del Karro-material, som "räddades" av Lars Blomberg och Olle Vävare till en ny fristad tillsammans med delar av Karros eget arkiv i bibliotekets magasin "hemma" i Sibiriens källare. Där finns nu protokoll och formalia i original och/eller kopior från sällskapets grundande 1924 till 1982.

AV SÄRSKILT intresse är "Örebro-Karolinarna i Stockholm. Inventarium (lappkatalogen)" 1924-43, som är synnerligen utförlig. En del av det som förtecknas där har återfunnits, till exempel ett doktorsdiplom på siden för Carl Fredrik Ljungberg 1854 (han var lärare i teologi och grekiska på Karro på 1860-70-talen) och några stora foton från 1800-talet, men mycket verkar försvunnet — om nu inte någon läsare av dessa rader har sådana gamla papper på sin vind?

Från Per Tegners vind har också hämtats böcker med anknytning till Örebro och Karro, donerade till sällskapet, och återstående exemplar av årsskriften. Det är alltså möjligt att beställa äldre nummer från undertecknad.

I SKOLANS eget arkiv finns inte bara skolkataloger från 1820-talet och framåt, utan också tryckta årsredogörelse från 1850-talet till 1961, överexemplar av K F Karlssons "Blad ur Örebro skolas historia" och årsböcker med elevfoton från de senaste 30 åren (ofullständigt?).

Där finns också studentskrivningarna i till exempel matte, fysik och språk från perioden 1917-1968, vilka det är roligt att kunna visa för studentjubilarer, men svenskuppsatserna förvaras tillsammans med kollegieprotokollen och alla andra offentliga handlingar på Stadsarkivet i det som förr var I 3:s kanslihus. Också t ex Brages arkiv finns tillgängligt där.

Det finns mycket att hämta för den som är intresserad av sin skolas historia och sin egen skolhistoria...

Erland Bohlin (adress: se styrelserutan)

Två hedersledamöter in memoriam

Per Tegner (till vänster) och Bengt-Georg Gilmark i samspråk vid vårmötet 2001, det sista mötet med Sällskapet som de båda deltog i. I februari 2004 avled Per Tegner och i maj avled Bengt-Georg Gilmark. Båda hade tillhört vårt Sällskap i sextio år, hade innehaft ordförandeuppdraget och båda var hedersledamöter.

Per Tegner †

Per Tegner föddes i Örebro den 8 december 1912 som son till stadsfogden Waldemar Tegner och hans hustru Lydia född Stenius, dotter till kyrkoherden i Axberg Lars Oskar Ludvig Stenius. Waldemar Tegner var son till sjömanspastorn i Liverpool Per Gustaf Tegner, som var född i Skrikarhyttan i Nora Bergslag.

Per Tegner tog studenten (på latinlinjen) på Karolinska läroverket 1931. Han läste juridik i Uppsala, där han tillhörde Södermanlands-Nerikes nation. Han avlade jur.kand-examen 1938 och satt ting i Nora.

Familjen hade sommarställe i Skärmarboda i Järle just där Bergslagen börjar.

Redan 1948 började Per Tegner som amanuens på Patent- och registreringsverket, där han blev byrådirektör och senare patentträttsråd. Han var gift med Ingrid Forsberg. Makarna hade två söner och en dotter.

Per Tegner blev medlem av Sällskapet Örebro-Karolinare i Stockholm mycket tidigt, nämligen 1943. Hans genom årtiondena stora intresse för vårt Sällskap är väl dokumenterat. Av gamla protokoll framgår att han deltagit i styrelsemöten från 1951. 1955 var han vice sekreterare, då den ordinarie var Olof Zachrisson från Guldsmedshyttan. Denne blev redaktör för vår årsskrift efter den legendariske ordföranden Nils Lundqvist, som var rektor på Södra latinläroverket. Per Tegner blev biträdande redaktör under ordföranden Edvard Thermaenius 1956. Huvudredaktör blev Per Tegner 1964 och fortsatte som sådan nästan till sin död. Otaliga är de förord och artiklar som han skrivit. Av Sällskapets handlingar och Per Tegnens efterlämnade material framgår vilket omfattande arbete han lagt ner på att leta reda på intressant kulturhistoria och på att kontakta människor som kunde medverka med artiklar.

Per Tegner efterträdde Gösta Berg som Sällskapets ordförande 1974 och kvarstod till 1988. Som redaktör fortsatte han oförtrutet. Sällskapet är skyldigt honom ett stort tack.

Bengt-Georg Gilmark †

Bengt-Georg Gilmark föddes i Örebro den 23 september 1915 som son till direktören B. H. Gilmark. Efter studentexamen på Karolinska läroverket 1934 läste han juridik i Uppsala, där han tillhörde Södermanlands-Nerikes nation. Han avlade jur.kand-examen 1942. Kontakten med nationen behöll han hela livet och medverkade också under senare år i studentorkestern Hornboskapen.

Efter tingsjämsgöring och förordnanden i olika myndigheter blev han åklagare och slutligen chefsåklagare i Uppsala. Han var mycket engagerad som frimurare. Bengt-Georg Gilmark blev medlem av vårt Sällskap redan 1945 och var tidigt klubbmästare. Han efterträdde Per Tegner som ordförande 1988 och kvarstod som sådan till 2001. Bengt-Georg var en glad och lättillgänglig sällskapsmänniska, som gärna tog fram gitarren och sjöng visor av Jeremias i Tröstlösa.

Lars Blomberg